

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Зроблено спробу проаналізувати емоційно-експресивну лексику поезій В.Симоненка, подати основні семантичні групи її та основні засоби вираження емоційності.

У словниковому складі української мови емоційно-експресивна лексика, за висловом академіка Л.А.Булаховського, становить “якісно особливу групу”. Арсенал зображувальних мовних засобів сучасної української літературної мови настільки багатий, що ним можна виразити найрізноманітніші відтінки людських емоцій: зворушеності, радості, захоплення, або навпаки, зневаги, обурення, гніву.

Експресивні засоби мови розглядаються в багатьох працях [1]. Проте, як слушно зауважує академік В.В.Виноградов, “у лінгвістиці мало досліджені експресивні елементи та їх розвиток на матеріалі окремої конкретної мови” [2: 70]. Ще мало робіт, у яких би в певній системі подавалась емоційно-експресивна лексика, зокрема розкривалися критерії розпізнання та методика дослідження емоційно забарвлених слів у творах окремих письменників, і передусім молодих.

У цій статті зроблено спробу проаналізувати емоційно-експресивну лексику поезій Василя Симоненка, котрий увійшов в українську літературу як поет з тонким відчуттям художнього слова. В активному фонді поетичного словника В.Симоненка значне місце займає емоційно-експресивна лексика. Передусім треба виділити ту лексику, яка емоційність має уже в своєму етимологічному значенні. Це органічно емоційні лексеми. Тут представлені слова з двома сторонами характеру емоційності: позитивним і негативним. Поет часто вживає лексеми, які мають позитивно забарвлене значення, передають почуття радості, щастя, краси, ніжної любові. Напр.:

У хмільні смеркання мавки чорноброві
Ждатимуть твоєї **ніжності й любові** [3:53].
Як ішов він (перехожий – В.В.)
З шаленою **радістю** на виду,
З шаленим **щастям і сміхом** гарячим,
З гімном вулканним без музики й слів [3:69].

Вдається Симоненко і до слів з емоцією негативного характеру: суму, жаху, почуття ненависті й гніву, горя, смутку.

Чому **смуток** з тобою поруч
Часто ходить у світлі дні?
Певне, є в тебе **біль і горе**,
Невідомі зовсім мені [3:41]
Хай **досада і гнів** жевріє,
Хай до сліз я тебе озлю [3:41].
Коли б випив її (істину – В.В.) хоч краплю,
То, напевне б, від **жаху** зомлів [3:122].

Поет вживає чимало лексем з різними нюансами позитивного значення, напр.: “**скорбота** матері” [3:19], “**сльози** немовляти” [3:19], “**очі сумні**” [3:46], “**туга** прощання” [3:53], “**ненависть і лють**” [3:89], “не пробу-джуй **злоби**” [3:132], “не розхлюпуй **печалі**” [3:132], “прокляну без **жалю**” [3:132] та ін.

В.Симоненко володіє гострим пером. Рядки його поезій сповнені гнівом, осудом і священною ненавистю до ворогів Батьківщини. Гнівno-сатирична тональність вислову характерна для багатьох його віршів. Так, звертаючись до недобитків фашизму, які виношують плани нової війни, поет використовує лайливу лексику, що має навіть відтінок вульгарності, напр.:

Пощезнуть всі **перевертні й прибуду**,
І орди **завойовників-заброд** [3: 62].
Ви, **байстрюки катів осатанілих**,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є!.. [3:62].
Найпаскудніший, підлий гаде!
Ти посіяв між нас **брехню**... [3:74].

Звертається поет і до тієї емоційно забарвленої лексики, у значення якої емоційність вноситься певною системою суфіксів, зокрема зменшено-пестливими морфемами –оньк-, -еньк-, -аньк-, -ин- та ін. Це помітно особливо тоді, коли поет висловлює любов, повагу чи симпатію до зображуваних осіб, предметів, явищ.

Я давно про зірку мрію, світлу **зіроньку** мою [3:117].
Хай в **маленьких** очах відбивається світ
Од **маленьких** ромашок до стартів великих [3:190].

Ще кілька прикладів: “в грудях **жаринка** стука” [3:33], “**старенька** мати” [3:94], “вуси-вусики у пше-ниці” [3:128], “мільйон вузьких **стежинок**” [3:185].

Трохи рідше засвідчуємо лексеми, що виражають емоцію презирства, зневаги з допомогою суфіксів – уга(-юга-), -ига- та ін.

І кожного **кату́ю** і тирана
Уже чекає зсукана петля [3:59].

Експресивної виразності досягає поет і у використанні художніх неологізмів. Говорячи про авторські новотвори, Л.А.Булаховський особливо підкреслював їх емоційно-експресивну силу: “Хай вигадані відповідними художниками слова нові слова... не поступають до активного фонду загальної мови – але... на своєму місці вони є збагаченням мови як засобу служити виявом певної діючої образності та емоційності” [4:136].

Завжди вимогливий до свого поетичного слова, Василь Симоненко не нагнітав віршів бідненькими неологізмами, що часто траплялося у творах деяких поетів, а, як справжній митець, плекав мову, збагачував її лексику глибоко продуманими новотворами. В одному з віршів автор, звертаючись до коханої, пише:

Я із надій будую човен
І вже немовби наяву
З тобою, ніжний, **срібномо́вен**,
По морю радості пливу [3:43].

Художній новотвір “срібномо́вен” у цій конструкції виступає як своєрідний синонім слова “ніжний”, “найніжніший”. Ще приклад:

Під твоїм **високочо́лим** небом
Гартував я душу молоду [3:95].

Правда, лексему “високочо́лий” увів у мову Шевченко. Її успішно використовують й інші майстри слова, зокрема М.Рильський. А в такому сполученні, тобто з іменником “небо”, вона не вживалась ніким до Симоненка.

В українській лінгвостилістичній практиці часто зустрічаються семантико-дериваційні okazіоналізми, утворені від таких слів, які за літературними нормами не підлягають зменшено-пестливій суфіксації, зокрема від іменників-топонімів:” **Вкраїнонько!** Гуде багаття, убогість корчиться і дотліває в нім” [3:66]. Okазіональність цих утворень у В.Симоненка історично спирається на народно-розмовні та фольклорні традиції [5:116].

Художньою прикрасою, традиційним прийомом емоційно-експресивного тонування волюнтатива у поетичному тексті Василя Симоненка виступають дієслова-імперативи, яким передують емоційний вигук: “**О, не забудь-те тих**, що рвались кризь багнети, в степах поклали голови свої...” [6:54].

Особливо уважно ставився поет до метафоризації як важливого засобу емоційності мови. Він вишукував у мовних надрах свіжі й виразні метафоричні явища, які легко сприймає читач і які зворушують його, викликаючи глибокі емоції. Яскравим зразком умілого використання метафоризації, властивої українській народній мові, є вірш “Лебеді материнства”:

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.
Заглядає в шибу казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима...
Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,
Лопотіли крилами і рожевим пір’ям,
Лоскотали марево золотим сузір’ям [3:52].

Характерною особливістю поетичного мовлення Симоненка є метафоризація не окремих лексем, а словосполучень, ширшого контексту. Проте це не є згущенням метафоризованих слів, а новою, власне авторською семантико-поетичною якістю. Наприклад: “затис я в жмені божевільний атом” [3:76], “каміння клацало зубами в жорнах” [3:13], “зелений подих теплої пшениці” [3:19], “вітри на перепутті загриміли цепом” [3:38], “впало сонце в вечірню куряву, тиша виповзла за село” [3:110].

У Василя Симоненка ми знаходимо інослов’янські антропоніми, які інтенсивно увиразнюють українське художнє мовлення, надають йому глибокої значущості, небуденності. Ці емоційно-експресивні відтінки, семантичні нашарування зумовлені соціально-історичними обставинами. У поета такі антропоніми набувають експресивності, коли вони виконують роль метафоричних узагальнень (у множинній формі): “Вставали **Коперники і Джорджоне**, Шевченко підводив могутнє чоло...” [3:61]; “Гей, нові **Колумби й Магеллани**, напнемо вітрила наших мрій!” [3:64].

Поетові завжди були властиві любов і повага до поетичної мови, до слова, висока елегантність, культура, зокрема строга й звичайна грамотність вірша, естетична відповідальність за репутацію свого поетичного цеху”. Симоненко часто вдається до слів, які з стилістичного боку мають відтінок небуденності, добірності. Особливої експресивності вони набувають тоді, коли стоять біля емоційних епітетів:

Білі-білі **конвалії милі**,
Перли радості у траві [3:131].
Я – твій ровесник, **пролісок надії**,
Розтоптаний жорстокістю нікчем,
Я – **син краси і голубої мрії**,
Я – автор ненаписаних поем [3:143].

Церковнослов’янізми в міру своєї невживаності в загальній мові в творах поета є емоційно насиченими.

Я **воскрес**, щоб із вами жити
Під шаленством весняних злив [3:42].

Хай сичать образи – все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне **знамено** [3:96].

Творчій манері Василя Симоненка властиве специфічне поєднання різних за значенням та експресивними нюансами лексем в одній строфі або навіть в одному рядку. Введення в контекст таких слів дає змогу глибше розкрити всю складність психічного світу людини.

Хоч на **щастя** життя багате,
Але кожну людину ждуть
І печалі, і сум, і втрати,
І не можна їх обминуть [3:41].
...І я бажаю жити,
Відкрити на вікнах посірілі ставні,
З людьми **сміятись, плакати і любити** [3:181].

Іноді поет вдається до своєрідних протиставлень широких контекстів (строф), насичених полярними за значенням лексемами:

Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза,
Найпрекрасніша мати щаслива,
Найсолодші кохані вуста,
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста [3:83].

Емоційна лексика в поетичному мовленні В.Симоненка відіграє надзвичайно важливу роль. Вона служить і засобом передачі різних відтінків почуття, думки, ставлення до зображуваної дійсності.

1. Див. Грицютенко І.Є. Естетична функція художнього слова. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1972.-180 с.; Дей О.І. Поетика української народної пісні. – К., 1978. – 252 с.; Єрмоленко С.Я. Естетична природа слова в народній пісні // Укр. мова і література в школі. – 1976. – №7. – С. 34 – 45; Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К., 1978. – 376 с.; Пилинський М.М. Мовна культура і стиль. - К.,1976. – 288 с.; Русанівський В.М. Естетика художнього слова // Культура слова, вип. 11. – К., 1976. – С. 5 – 17 ; Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К., 1984. – 167 с.
2. Виноградов В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистики // Вопросы языкознания. – 1955.-№1. – С. 60-87.
3. Василь Симоненко. Поезії. – К., 1966. – 206 с.
4. Булаховський Л.А. Виникнення і розвиток літературних мов //Мовознавство. Т. 4. – К., 1947.
5. Див. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. – К., 1984. – 167 с.
6. Василь Симоненко. Лебеді материнства. – К., 1981. – 342 с.

Матеріал надійшов до редакції 19.02.99.

Власенко В.В. Эмоционально-экспрессивная лексика в поэтической речи Василя Симоненко.

Сделана попытка проанализировать эмоционально-экспрессивную лексику поэзии В.Симоненко, представить её основные семантические группы и языковые средства выражения экспрессивности.

Vlasenko V.V. Emotional-expressive Vocabulary in Vasyl Symonenko's Poetic Language.

This is an attempt to analyze the emotional-expressive vocabulary of V. Symonenko's poetry, to present its main semantic groups and language means used to express emotionality.